Fredstanken. Två uppsatser

Bokutgåva

Småskrifter utgifna af Sveriges kvinnliga fredsförening, 2. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1899.
Fredsrörelsen och försvarsrörelsen.
I.

Det var en kvinna, miss Peckover, som på världsfredskongressen i London 1890 gaf upphofvet till den resolution genom hvilken kvinnorna uppfordrades att på alla sätt stödja fredssaken, emedan de annars medelbart få ansvaret för fortsättningen af krigstillståndet och militarismen. Och det är denna kvinnornas frambrytande ansvarskänsla, hvilken är den djupaste grunden till deras alltjämt växande ifver för fredssaken. Få ting torde mer hafva medverkat att väcka denna kvinnornas ansvarskänsla, än en bok af en kvinna, en bok, som man med fullt skäl jämfört med *Onkel Toms stuga* – också en kvinnas lågande protest mot en, af flertalet då som ohjälplig ansedd, omänsklighet. Båda dessa böcker komma att tillhöra historien snarare än litteraturhistorien, ty de falla inom de modiga handlingarnas, icke inom de stora konstverkens område.

Oaktadt *Ned med vapnen* torde vara känd för de flesta, vill jag dock här ånyo framhålla dess, ännu ej nog inpräglade, grundtankar.

Boken börjar några dagar efter slaget vid Solferino. I ett aristokratiskt österrikiskt hem afhandlas olyckan och fadern, en gammal general, som tjänat i den under italienska kriget 1848–49 segerrika österrikiska hären, förbannar »den sardinske röfvarhöfdingen» och hans »djäfvulska franska anhang» – hvilka tillfoga österrikarna nederlag. Den äldsta dottern, som blifvit änka genom slaget vid Magenta, har svårt att dela faderns mening om den politiska ställningen och italienarnas »nedrighet»; hon söker afbryta samtalet genom att visa honom en ny bok – *Arternas ursprung* – af en viss Darwin, hvilken genom detta arbete väckt stor uppmärksamhet. Men generalen säger sig icke ha sinne för skräp under dessa allvarliga tider och försäkrar dessutom, att den engelske herrns arbete längesedan skall vara glömdt, när de italienskt- österrikiska förvecklingarna ännu behålla sitt historiska intresse!

Detta samtal bekräftar den ofta gjorda iakttagelsen: att de härskande idéerna aldrig känna igen sina tronföljare.

Den genom Darwin segrande, evolutionära uppfattningen af det organiska lifvet tillämpas af Berta von Suttner mot den företeelse, hvilken är den mest lifsvidriga af alla, människoslaktandet. Hon har skrifvit sin bok för att medverka till den etiska och sociala evolution, den utvecklings- och nydaningsprocess, genom hvilket kriget slutligen skall upphöra. Hon framvisar både de ytligare, politiska, och de djupare, psykologiska, orsaker ur hvilka krigen ännu uppstå. Hon svärmar ej om möjligheten att med ens genomföra en allmän afväpning och en evig världsfred. Men hon har en vetenskapligt grundad, fast tro på att man skall vinna dessa mål genom en långsam omdaning, generation efter generation, under hvilken man uppfostrar till fredskärlek, som fordom till krigskärlek, en uppfostran under hvilken de gamla idealen småningom bortvissna och de nya öka sin lifskraft.

Hennes bok är tillkommen genom den fasta tron på människosläktets perfektibilitet. Den säger oss icke att vi i dag, medan rofdjuren ryta inom hörhåll, skola kasta försvarsvapnen från oss. Men den säger oss att rofdjur kunna utrotas, att andliga makter mer och mer komma att behärska mänsklighetens brutala instinkter

och således äfven de, som i kriget komma till utbrott.

Berta von Suttner uppvisar med sakkännedom och i satirisk belysning hvilka oväsentligheter, som varit de skenbara orsakerna till de europeiska krigen från 1859 till 1870–71; hvilket lättsinnigt diplomatiskt och politiskt hasardspel, som där drifvits, med millioners väl och ve till insats. Hon visar hvad som ligger bakom detta tillfälliga, hvad som gör att dylika oväsentligheter kunna blifva krigsorsaker, nämligen folkens egen kvarlefvande krigskärlek. Hon visar huru denna fostras af lekarna i hemmen och af historieundervisningen i skolorna; af prästens predikningar och af skaldens sånger; af konungarnas intressen och af militärernas ärelystnad; af kvinnornas beundran för krigaräran och af de bragdrika hjältars manande föredöme.

Hon visar huru i krigets »blodiga klädnad» varpen visserligen är patriotismens gyllene trådar, men inslaget nationalhatets dunkelröda.

Hon klargör att kriget icke finnes utom oss, som en oundviklig naturmakt, utan inom oss, i och genom vildens ännu kvarlefvande lidelser, hvilka framträda också hos ett kulturfolk, när ett krig brutit ut, och hvilka verka äfven på de högst utvecklade med ett slags hypnotisk makt. Hon rifver sönder alla de fraser, genom hvilka de krigförande bedraga sig själfva vid sina fredsbrott, fraserna om »nationens ära», »fredens tryggande», »fosterlandets heliga jord», »altarets och härdens värnande», »frihetens och humanitetens seger» – talesätt, hvilka de angripande bruka lika frikostigt som de angripna. Hon framhåller de oupplösliga motsägelserna i de båda stridandes vädjan till härskarornas Herre; i kvinnornas böner att han måtte skydda deras män och söner, men förgöra andra kvinnors män och söner – kvinnors, hvilka i sin ordning bedja detsamma. Hon påvisar den skärande ironien i den kristliga kärlekens verksamhet till lindrande af krigets elände och det högtidliga *Te Deum* med hvilket en stor slaktning firas; det orimliga i att under freden strängt inprägla de sedebud, dem kriget gör till en plikt och en ära att bryta I

Bredvid själfva skildringen af kriget – den i konstnärligt afseende bästa delen af boken – går framställningen af alla de tecken, som visa att den mot kriget fientliga åskådningen blir allt starkare. Hon framhåller huru krigskärleken aftagit med en stigande kultur; huru vikingatidens näfrätt, medeltidens rofriddartåg, duellväsendet – allt uttryck af en på sin tid som berättigad ansedd själfhäfdelse – utdömts af allmänna rättsmedvetandet. Hon anser att såväl den folkliga näfrätten – anfallskriget – som den folkliga duellen – revanchekriget – skall kunna bortarbetas; att nationalhatet och den eröfrande orättrådigheten en gång skola anses lika samfundsfientliga som rofriddarnas plundringståg och vikingens blodshämnd. Hon hoppas att den sårade nationella hederskänslan genom folklig skiljedom skall kunna erhålla sin upprättelse, och att krigets själf hämnd ej skall behöfvas för att stilla svedan efter en kränkning.

Hon visar huru de krigförandes ifver att häfda hvardera sitt krig som ett försvarskrig, ådagalägger att allmänna meningen redan utdömt anfallskriget. Och med afseende å försvarskriget – hvars hårda nödvändighet, tillsvidare, hon icke förbiser – hoppas hon naturligtvis också på dettas upphörande, efter som hon tror på möjligheten att slutligen hindra anfallskrigen. Hon menar att just nutidens sträfvan att humanisera kriget, genom sjukvården i fält, har gjort dess gräsligheter än mer påtagliga än förr, och bragt en så skärande motsägelse in i tidsmedsvetandet, att förmedlingsförsöken – som känneteckna det skede i en öfvergångstid, då de gamla och nya idéerna äro ungefär jämnstarka – skola upphöra. Ty människokärlek och krig äro lika omöjliga att förena, som förnuft och dogmtro, dem man också i vår tid söker att förmedla!

Hon framhåller att den »väpnade freden» är en själfmotsägelse och en illusion; att »väpnandet» vanligen framkallar kriget, vare sig så att grannen hellre förekommer än förekommes, eller så, att alla de på försvaret nedlagda nationella krafterna och den, genom väpnandet upparbetade, militära andan söka sig sitt naturliga uttryck i ett krig. Och hon anser därför – på samma gång som hon icke råder någon stat att afväpna innan alla gjort det – att ej rustningar, men ett internationelt arbete på fredsidealets förverkligande, är den enda säkra vägen att trygga freden; att folken böra betrakta den väpnade fredens tillstånd och den allmänna

värnepliktens institution – liksom skiljedomstolar och neutralitet – som stationer på vägen till världsfred och allmän afväpning. Hon grundar sin mening om nämnda företeelser som öfvergångsmoment därpå, att »den väpnade fredens» kraf genom nutidens stridssätt bli oerhörda och bestämda, ej af folkets eget val, utan af de stridslystna grannarnas åtgärder för samma s. k. »väpnade fred», samt därpå, att värneplikten drabbar hela folket, tager dess både materiella och andliga krafter i bruk, och nu offrar millioner åt krigets ödeläggelse, där förr endast yrkeshärar på tusenden eller hundra tusenden kämpade. Men genom denna, alla samhällsklasser drabbande, mångdubblade ökning af krigets lidanden, genom dessa hela nationen utarmande förluster af lifskraft och skaparekraft, skola krigen slutligen blifva folken så förhatliga, att de lära sig varaktigt älska och trygga freden, att de med andra medel än vapnen söka vinna de önskemål för sin utveckling, hvilka de hittills ofta endast med dessa medel kunnat uppnå.

Författarinnan påpekar att såväl antalet som halten af de skäl, hvilka anföras mot fredstanken, bli allt ringare. Hon erinrar om att den hånade dröm, som den amerikanska smeden Elihu Burrit på 1840-talet först gaf ord åt, redan 1889 fått uttryck i en världskongress med ombud från 100 fredsföreningar – hvilka hvar på sitt håll arbeta för att inom nationerna fostra en sådan anda, att krigen småningom skola varda omöjliga, emedan trycket från hvarje lands fredsälskande majoritet blir starkt nog att kunna kväfva den uppblossande krigslusten hos folkets minoritet. Frågan gäller att skapa nyssnämnda majoritet. Tillväxten af ett starkt fredsparti i alla land måste föregå afväpning, ty annars ger man sig genom denna till pris åt våldet.

Men när tidssamvetet öfverallt vaknat, när ett modigt, ett hänsynslöst krig mot kriget förts af folkets ädlaste män och kvinnor inom folken själfva – och inom alla folk – då, menar Berta v. Suttner, skall den dag komma, när det visar sig icke ha varit profetiska ord, de, som ofta anföras efter den gamle Moltke: »att den eviga freden är en dröm och icke ens en skön dröm».

II.

Med anledning af våra svenska förhållanden vill jag tillägga följande. I öfvergångstider som vår slites man ofta mellan två olika kraf: det varandes och det vardandes. En gruppering i konservativa och liberala låter ej alltid göra sig med afseende å dessa båda kraf. Ty vi erfara vanligen verkan af en bevarande och en förnyande tendens inom vår egen själ; en, som sträfvar att hålla oss kvar inom det, hvarvid vår känsla bundit sig med tusen rötter; och en annan, som söker rycka oss upp ur den jord, där vi sålunda rotats, och plantera om oss på en mark, där växtkraften skall kunna ökas.

Om individen eller folket befinner sig i ett läge, där omedelbar handling kräfves, kan denna slitning blifva ödesdiger; och äfven under andra förhållanden verkar den söndrande i vårt inre och förlamande på vår verksamhet utåt. Kunna därför de stridiga elementen försonas, då bör det ske ju förr ju hellre. Måste man däremot välja att följa endera inflytandet – må man då göra detta ju förr ju hellre!

Vi stå nu i vårt land under inverkan af två sådana, sins emellan svårförenliga, tendenser.

Å ena sidan hafva vi fosterlandskärlekens heliga känsla, som kräfver sitt uttryck i sträfvan för en »värnad fred», ett tillstånd af försvarsduglighet, som skall kunna trygga allt det, hvilket vi älska som uttryck af vår nationalitet. Älska så, att hjärtat krymper samman af fasa vid blotta antydan att vi en gång skulle komma att dela eröfrade staters lott, den att stycke för stycke mista den arfvedel af folklig individualitet och fri själfbestämning, som fädernas arbete åt oss samlat, allt detta heliga, som vi sammanfatta med det enda ordet: fädernеslandet. Fädernеslandet – detta inbegrepp af barndomsminnen och naturintryck, af saga och sång, af lag och sed – har blifvit oss så dyrbart att vi, skilda från detsamma, känna blicken tåras, om vi höra vår moders tungomål; att vi »längta stenarna och längta marken» i vår fattiga hembygd.

Och, å den andra sidan, växer människokärlekens heliga känsla, den hvilken, lefvande hos alla tiders ädlaste andar, första gången blef världsmakt när nationalitetens skrankor brötos med de orden: »Här är icke jude

eller grek».

Denna broderlighetens tanke var dock under årtusenden folken för stor. Genom nationalitetsidén och den militära kårandan, med allt hvad de äga af storhet och småsinne, uppoffringskraft och förtryckarlust, vidgande hänförelse och förkrympande fåfänga, högsinthet och orätträdighet, har den större tankens väg måst gå. Människorna hafva vidgat sina hjärtan genom att de omslutit först familjen, så stammen och kamratkretsen, slutligen fosterlandet. Nu börja deras hjärtan bli stora nog att omsluta mänskligheten.

De mest utvecklade individer hafva redan nått därhän att de öfver nationalitetens begrepp sätta humanitetens; icke i tillämpning af det i cynisk mening föraktliga *ubi bene ibi patria*, men i den allvarsfulla stämning, Tavaststjerna uttryckte med orden:

Där komma tider, då vår split är all,
då nationaliteters kamp och fall
ej mer som världshistoria rör mig;
då samarbetets stora frälsarkall
en värld i spillror nyförena skall,
det är den enda tro som lyckliggör mig.

Ingen tänkande människa tror på nationaliteternas upphörande i egenskap af nationella individualiteter. Det finnes intet hinder att anse världsfreden förenlig med fortvaron af allt det nationellt egendomliga, som ger omväxling och rikare innehåll åt mänsklighetens kulturlif. Lika litet som de individuella personligheterna upphört, sedan de lämnat från sig självhämndens rätt, eller landskapsindividualiteterna upphört, sedan de enats till ett land och ej betrakta hvarandra som fiender inbördes, kommer en kulturvidrig likformighet att bli följden af den nationella partikularismens och egoismens aftagande, af nationalfåfängans och nationalhatets bortarbetande. Uppfattningen af staten som det enda nationella enhetsbandet – hur löst sammanfogad af skilda element denna stat än må ha varit – denna uppfattning har redan vikit för åsikten att den språkliga, etnografiska och geografiska enheten äfven är afgörande för begreppet fosterland. Och sträfvan att främja de nationella enheterna i så måtto, är ett led med i den viktiga utvecklingen hän emot fredstanken. Ty i och med stärkandet af nationalitetskänslan i dessa afseenden, har man också minskat möjligheten af eröfringskrig, riktade mot folkligt samhöriga landområden. Nationalitetstanken är för enhvar, med syn för historiens sammanhang, fredstankens föregångare och dess medarbetare. Den egna nationalitetens häfdande har emellertid hittills inneburit rätten till våldsdåd mot andra folk, som sålunda endast genom nya krig kunnat bevara sin frihet eller återställa sin nationalitet. De bragder, de offer, som dylika krig för friheten och folkligheten inneburit, bli alltid minnesvärda som uttryck af det på sin tid stort mänskliga. Men utan att glömma det stora i förtiden, hoppas fredsvännen på ett än högre skede, när sådana personlighetens offer icke längre skola kräfvas; när den militära organisationen, som varit ett så betydelsefullt medel för utvecklingen, icke längre skall behöfvas.

Det beror på mänskligheten själf om vapnen skola förblifva det enda, tungt vägande skälet vid den nationella personlighetens självhäfdelse och utveckling till allt högre frihet. Det ofta hörda talet att »om man vill nationalitetens bevarande, måste man vilja försvara sig, ty ett tredje finnes icke» gäller samtiden allena. Ty det gifves ett tredje, hvilket gäller framtiden. Men denna framtid kommer icke vår bön förutan. Den kommer endast i mån af vår egen energi att skapa den, hvilket ej sker genom att i detta ögonblick kasta vapnen, men genom att i fredstanken fostra de generationer, som icke mera skola kunna förmås att bruka vapen.

Under denna uppfostran kan man mycket väl ha blicken öppen för försvarsrörelsens berättigande från nutidens synpunkt. Självförsvar – i fysisk och psykisk mening – är icke blott min rätt utan min första plikt. Självförsvar, i alla riktningar, är ett af villkoren för den enskildes, liksom för ett folks, utveckling till en fast

och stark, en full och hel individualitet.

Om, som Tolstoy vill, de högre stående människorna och folken nu följdriktigt genomförde försvarslöshetens princip, då vore de underkastade de lägre ståendes råhet och förtryck. Men de för mänskligheten betydelsefullaste värdena blefve sålunda tillintetgjorda. Det kan endast vara mycket långsamt som hela mänskligheten i kampen för tillvaron växer ur det krigiska skedet. Och därför måste de, hvilka hoppas småningom svälta ut vilddjuret i människan – för att gifva människan frihet att växa – behandla krigets, lika väl som andra djupt invecklade, problem utan all barnslig optimism. Den oundvikliga följden af en sådan optimism vore endast vilddjurens seger. Människornas framtida tempel för friden kan endast muras så som judarnas, med ena handen vid murslefven, men den andra vid svärdet.

Men försvarsrörelsen måste göras till uttryck för en nationell frihetskärlek, icke därjämte till medel för en militärisk samhällsuppfattning. När man söker lära ungdomen att svärdet ännu kan behöfvas, måste man samtidigt arbeta på det egentliga målet, uppbyggandet af den sinnesriktning hos det unga släktet, hvilken skall göra världsfreden möjlig. Detta arbete är redan på allvar börjadt i Europa. Och den frid på jorden, om hvilken nu predikats snart 1900 år, skall icke bli verklig förr än ett kraftigt, medvetet arbete riktas på att utrota just de känslor, som främja krigstillståndet, att inorganisera just de känslor, hvarigenom det militära skedet kommer att höra till det förflutna.

Önskar man påskynda fredstankens seger, blir försvarsfrågan icke så enkel som för dem, hvilka endast ha tanken fäst på rustningar till skydd för den nationella självständigheten.

Det är i allmänhet den evolutionära lifsåskådningens representanter, som visat sig reserverade gent emot försvarsrörelsens. Ty de förra ha funnit att de senares sträfvan hvilar på den tanken att krigen äro ett ondt, som alltid kommer att fortvara; att de politiska, ekonomiska, sociala, nationella, psykologiska förhållanden, som framkalla krigen, i det hela äro oföränderliga. Försvarsifrarna hafva till lösen det gamla ordspråket: »om du vill freden, bered dig på kriget». Men de förbise att detta »beredande» kan få den karakter, att man framkallar krig genom att väcka grannars farhågor och sin egen krigslust, i den grad att den »värnade freden» plötsligt öfvergår till den väpnade offensiven. Den försvarssträfvan, hvilken ej går samman med det enda, på längden verksamma sättet att värna freden, nämligen motarbetande af militarismen och de krigiska idealen, den kommer således icke att bli fredsvärnande.

Så länge regeringarna behålla rätten att störta folken i krig; så länge yrkessoldaterna anses som de maktägandes yttersta värn mot frihetsrörelser inom folken, så länge kan försvarsrörelsen icke betraktas med fullt förtroende af framtidsmänniskorna inom något land.

För dessa blir frågan om man är försvarsvän eller ej en mycket invecklad fråga, och en med hvars besvarande, i ena eller andra riktningen, graden af ens fosterlandskärlek alldeles icke är afgjord.

Att slapphet och patriotisk likgiltighet kunna finnas hos vissa försvarsnihilister är troligt. Men hos den fredsvänliga fosterlandsvännen finnes öfvertygelsen att, bredvid arbetet för landets värn, bör gå arbetet för dess utveckling i alla afseenden, och då ej minst utvecklingen från militarism till verklig, medveten fredskärlek. Och en sådan fostras ej genom att man någon gång talar om krigets ryslighet. Den uppstår blott när man hyser den lefvande öfvertygelsen: att ett anfallskrig, på vår nuvarande utvecklingsgrad, är ett brott och att det skall afskaffas.

Till en sådan lefvande öfvertygelse är man ännu blott undantagsvis kommen i våra samhällen. Icke ens de, som i kristendomens namn påpeka krigens brottslighet, kunna komma till tals mot det gammalmilitäriska samhällsidealet. En fredsvän som Tolstoy får sina böcker förbjudna i Ryssland; »helgianerna», som af kristlig öfvertygelse neka göra sin värneplikt, få hos oss fängelse. Och i Tyskland äro den ortodoxa kyrkan och ortodoxa militarismen så samhörande begrepp, att man därifrån äger exempel sådana som Egidy's,

hvilken för en allvarlig och värdig skrift om Kristi kristendom mot statskyrkans kristendom, fick sitt afsked. En militär får nämligen i Tyskland icke tro på Kristus utan endast på Luthers kristendom!

Befinner sig redan den enkla urkristendomen i strid med militarismen, så möter denna den nya tidens tankar med än mer ovilja. Och det var beklagligt att en organiserad försvarsrörelse hos oss uppstod samtidigt med ett reaktionärt motstånd mot allt reformarbete. Ty ehuru dessa rörelser icke behöfva gå jämsides, göra de det dock ofta; historien visar att de försvarsrörelser som förblifvit frihetsrörelser, äro få, men de som urartat till motsatsen, äro många. Och denna erfarenhet gör betänksam.

Framför allt väcker den betänksamhet mot ungdomens och barnens indragande i försvarsrörelsen, hvarigenom man hos oss erfarit huru känslor af stridslust och nationalhat uppjagas, känslor, dem hvarje fredsvän i stället önskar motarbeta. Och innan fredsälskande föräldrar utan oro kunna lämna sina söner åt den allmänna värnepliktens uppfostran, måste det militära yrkeshögmodet och yrkespedanteriet motarbetas ännu mer än det redan skett. Först när soldatandan utvecklas till medborgaranda; när det väsentliga i den krigiska uppfostran utthänger den småaktiga formalism, hvilken råder här som inom all undervisning; när paradlyxen bytes mot en ändamålsenlig enkelhet; när allt befäl utmärkes af den självbehärskade humanitet, som redan börjat uttränga det råa, militära öfversitteriet – då först kan värnepliktstiden komma att erhålla en verkligt uppfostrande betydelse.

Och först när arbetarna från stad och land börja känna att de tyngsta bördorna lyftas af deras skuldror; när allas kraf på full tros- och yttrandefrihet bli tillgodosedda; när ett genom allmänna rösträtten framdrifvet, kraftigt reformarbete börjar på skolans och kyrkans, statens och det ekonomiska samhällets områden – då först skall talet om att värna fosterland och frihet klinga samman med hela folkets känsla. Då skall försvarsrörelsen te sig, icke som ett moment af en reaktionsperiod, utan som en del af det nydaningsarbete, genom hvilket offren för folkens försvar allt mer skola kunna utbytas mot offer för folkens förbrödring.

III.
Två frågor.

1873 var jag i ett aftonsällskap i Berlin. Samtalet leddes snart in på det, då nyss genomlefda, tysk- franska kriget och under kvällens lopp meddelades mer än ett drag af tysk patriotism.

»Men,» sade vår värd, »jag vet ingen, hvilken visade en sådan fosterlandskärlek, som den lilla gråhåriga damen ni ser där borta i soffan. Lägg märke till hennes ögon, när de söka den där vackra, unga mannen, så skall ni snart se att han är hennes son, hennes enda barn. Vet ni hvad denna änka gjorde, när kriget bröt ut? Hon gick till fem olika regementen för att skaffa sonen plats som volontär, men hon fick öfverallt afslag, på grund af ynglingens svaga hälsa, och hon måste nöja sig med att se honom gå i kriget som sjukskötare. Hon skulle dött af att mista honom; han är hennes enda glädje och enda stöd, samt därjämte en ovanligt lofvande ung man. Hon kunde med heder behållit honom kvar hos sig – och hon grät öfver att ej helt kunna få offra honom! Ni ser att de spartanska mödrarnas hug ännu lefver hos våra tyska kvinnor!»

Några veckor senare gästade jag ett hem i mellersta Frankrike, där naturligtvis också talet föll på kriget. Där var det i synnerhet den unga husfrun, som förde ordet, och under det hon med erfarenhetens vältalighet skildrade hvad hennes folk och hon med det då genomgått, stod bredvid henne hennes enda barn, en härlig sjuårig gosse, blond och storväxt som modern. När hon slutat utbrast hon, i det hon på en gång smekande och vördnadsfullt lade handen på gossens hufvud:

»Men denne, han skall vara med om att hämnas våra lidanden! Jag har redan afstått honom åt mitt land; jag fostrar honom – alla Frankrikes mödrar fostra sina söner – för revanchen.»

Ingen som sett den af hat, kärlek och stolthet lågande blicken, ingen som hört den af lidelsefull högtidlighet

darrande stämman skulle betviflat, att icke detta löfte också kom att hållas.

* * *

Trots min redan då starka afsky för kriget, fann jag – i min ungdomliga hänförelse för offervillig storsinthet, hvad form den än tog – att båda dessa mödrar voro sublima. Jag visste ej hvilken jag beundrade mest, den åldriga änkan, som gått från kasern till kasern bönfallande om plats för sin ende son i de led, där han skulle möta döden, eller den unga modern, som utan att skälfva, där hon stod med sin hand på sitt enda barns varma hufvud, lofvade honom åt hämnden.

Hvar gång jag sedan hörde talas om det stundande kriget mellan Tyskland och Frankrike framträdde ovillkorligen dessa båda kvinnors gestalter för min inre syn, men med en allt mer bleknad beundran – ej för deras offervillighet, men för det mål den erhöll. Och slutligen har jag frågat mig:

Om hvarje fransk och tysk mor under de gångna åren – den tid, som kräfts för att föda och fostra en hel ny generation af myndiga medborgare – brukat alla sina hjärtekrafter, hela sin ömhets inflytande att göra sina söner brinnande för ett annat ideal af fosterlandskärlek än stridens och hämndens, månne icke ställningen i Europa nu skulle varda en annan än den är?

Och till denna fråga har fogat sig en ny:

När skola mödrarna, de, som lägga idealens sådd i sönernas sinnen, inse hvad utvecklingen särskildt af dem kräfver för ett slutligt uppnående af frid på jorden?

* * *

I Sverige äro kvinnorna sedan flere år organiserade till verksamhet för försvaret, men först sedan 1898 till gemensam sträfvan för freden. Som hvarje ny idé har äfven fredsrörelsen i vårt land blifvit hånad. Men världshändelserna hafva med ovanlig snabbhet kommit dess motståndare att ändra tonen.

Dreyfusprocessen har visat krigslidelsens och militarismens förmåga att demoralisera ett folk. Tsarens manifest har tvungit de åt »fredsutopien» leende att bli allvarsamma inför fredsidén som framtidsmål. Ingen fredsvän gör sig några illusioner om den snara verkan af detta manifest. Men en hvar har kunnat iakttaga förändringen i det sätt på hvilket man nu, från krigsfatalisternas sida, talar om möjligheten af neutralitetsförbund och internationella skiljedomstolar.

Regeringarnas sätt att besvara fredsmanifestet – genom påskyndade rustningar – kan icke för någon skymma den sanningen att i hela Europa – från och med Leo XIII till och med militärerna i vissa land – har manifestet föranledt starka uttryck af folkens växande ovilja mot den »väpnade freden». Det må vara franska kyrkans jesuiter eller lutherska kyrkans biskopar förbehållet att hylla militärdespotismens målsmän i Frankrike och Tyskland som ärans, ordningens, patriotismens och »den sant kristliga världsåskådningens» representanter. Men folken lära, af snart sagdt hvarje bud från dessa land, att i dessa »representanter» se kulturens och rättvisans fiender.

Det finnes i manifestets tankar för fredsvännerna intet nytt. I allt större antal, med allt större kraft hafva de själfva uttalat dem, äfven i vårt land. Det nya är att en regent i ett världsrike uttalat dem. Och därigenom har det blifvit omöjligt att längre framställa fredsidén som endast enfaldiga fantasters löjlighet eller fosterlandslösa nidingars låghet. Icke heller kan man med Frankrike för ögonen fortsätta att med orubbad tillförsikt orda om den militära uppfostrans moraliska betydelse, om rustningarnas fredsbevarande egenskaper, om det kulturella värdet af militärdisciplinen, med dess brutala straffmedel och dess separata strafflagstiftning. Folken veta att krigen föda nya krig, och att samvetslösa krig – framför allt det af 1870–71 – försatt världen i det tillstånd, tsaren skildrat under samtalet med Stead, det tillstånd, som röster från hela

den öfriga världen länge bekräftat:

»Jag ser alla nationer i färd med att eröfra eller göra försök att eröfra land, som icke ännu tagits i besittning af europeiska makter. Jag ser på resultaten, och de se icke ut att vara goda.

Hvad betyder de europeiska makternas eröfringspolitik för de infödda raserna? Alltför ofta opium, brännvin och alla slags afskyvärda sjukdomar; ett stort svalg befäst mellan de styrda och styrande; hårda skatter af de infödde för denna civilisations välsignelser.

Och hvad betyder det för de eröfrande nationerna? Misstänksamhetens, afundsjukans och rivaliseringens ständiga tillväxt; hopande af flottor och arméer, som sluka millioner, hvilka kunde användas till folkens välfärd.

Högt uppe på toppen sitta några få och ha det bra. Nedanför är folkets stora massa, hvars ställning är dålig, emedan rustningarnas och skatternas tryck ständigt ökas. Massans glödande missnöje slår ut i socialism och utvecklar sig till allt slags anarki ...

Vi ha i detta ögonblick kommit därhän, att vi anbragt all vår bästa mannakraft i armén. I sådan utsträckning är detta fallet, att vi icke kunna mobilisera i sin helhet de europeiska landens trupper utan att bringa i olag hela det sociala samhällets verksamhet. Krig har blifvit så dyrt, att ingen stat kan hålla ut längre krigs bördor, utan att bankrutten står för dörren. Och vi göra våra förstörelseredskap så fullkomliga, att ingen armé kan gå i strid utan att mista ett stort antal officerare, så att, då kriget är slut – äfven om det är ett segerrikt krig – stå vi där med våra leder af ledande män decimerade, med mobiliseringens upplösningstillstånd, med tom statskassa ...»

Tsaren har, sedan han fällde dessa ord, förlamat deras verkan genom det i hans namn skedda edsbrott, som beröfvat ett lojalt folk dess dyrbaraste lagliga rättigheter. Men ehuru tsaren sålunda – frivilligt eller nödtvunget – med ett penndrag dödat Europas förtroende till möjliga, af honom föranledda, öfverenskommelser för fredens bevarande och en begynnande afväpning, har han därmed icke upphäft verkan af de ord mot kriget, som en gång ljudit genom världen från den ryske själfhärskarens läppar. Dessa ord framträda tvärtom nu, mot den mörka bakgrunden af Finlands öde, i den ofrivilliga ironiens fosforescerande belysning. Och hvad fredsvännerna inom folken af dem böra hämta, det är en ny bekräftelse på den visshet de länge ägt: att det är genom dem själfva, ej genom suveränerna, som fredstanken skall segra och att denna seger måste vinnas inom själarna innan den kan vinnas inom statskonsten, där makten ännu bryter den besvurna rätten och den åtagna förbindelsen. Långt ifrån att vålden i Finland och i Sønder-Jylland böra minska ifvern i fredssträfvandet, böra de öka den. Vår sorg skall vara en sådan som Runeberg skildrat, den sorg, som står

med famnen sträckt mot morgonrodnan,

mot den gryende dag, då ingen eröfrare eller envåldshärskare skall kunna kränka de »rättens och rättfärdighetens principer, på hvilka staternas säkerhet och folkens välfärd bero.»

* * *

Detta framtidsmål borde egga kvinnorna att med mångdubblad ifver gifva sin tro, sitt hopp och sin kärlek åt sträfvan att mänskliggöra mänskligheten. Öfver kvinnorna hvila, med tyngre ansvar än någonsin, Ruskins allvarsord:

»Det finnes intet krig i världen ej heller någon orättvisa, utan att I kvinnor ären ansvariga därför; icke som skullen I hafva framkallat dem, men därför att I icke hindrat dem. Männen äro af naturen benägna att strida; de vilja strida för hvilken sak som helst eller för ingen alls. Men eder tillkommer det att välja deras sak och

att förbjuda strid, där ingen orsak finnes. Intet lidande, ingen orättvisa, intet elände finnes på jorden, utan att skulden därför ligger hos eder. Männen kunna uthärda dess åsyn, men I skullen icke vara i stånd att fördraga den. Männen må under sin egen strid trampa ned deltagandet; ty männen äro svaga i deltagande och deras hopp är förkrympt; endast I kunnen känna smärtans djup och finna vägen till dess helande. Men i stället för att söka göra detta, vänden I eder från smärtan; I innesluten eder inom edra parkers murar och edra trädgårdars stängsel; och I nöjen eder med att veta, att utanför dem finnes en hel värld af vildmark – en värld af hemligheter, dem I icke vågen genomtränga, och af lidanden, hvilka I icke vågen föreställa eder.»

Fredens förverkligande.
I.

De skäl, med hvilka tänkande människor numera bekämpa fredstanken, kunna alla sammanfattas i det påståendet: att de mänskliga förhållandena i det stora hela måste förbli oförändrade, eftersom de mänskliga lidelserna förbli det. Ehuru man otaliga gånger bevisat just de mänskliga lidelsernas och förhållandenas förmåga af modifikation, riktas dock alltid denna invändning mot hvarje stort nydaningsförsök. Fredstankens motståndare tala sålunda:

»Lifvets grundvillkor är kampen för tillvaron, eller med andra ord, för individens själfbevarelse och släktets fortvaro. Emedan denna kamp aldrig kan tänkas helt upphäfd, blir den nödvändiga följden att de mänskliga lidelser, hvilka hafva utvecklats under denna strid, måste komma till ett våldsamt utbrott, så snart ett folks lika väl som en individs tillvaro är hotad. Och sådana hotelser komma från alla håll. Om äfven eröfringskriget upphör kulturfolken emellan och dessa enas om afväpningen, så kvarstår möjligheten att kulturfolken anfallas af de halfvilda folken. Om också kulturen utbredes till alla folk, kvarstå inom folken motsatserna och kampen mellan de skilda raserna, klasserna, religionerna, lifsidealen, språken. Om också alla ras- och klasskillnader försonas, alla språk- och trosstrider upphöra, kvarstår dock alltid kampen för lifsuppehället. I folkens skilda skaplynnen och landens skilda tillgångar finnas städse möjligheter till konflikter rörande denna lifsfråga, konflikter under hvilka styrkan slutligen måste bli den afgörande. Allt detta gör fredstanken till en utopi. Strid är tillvarons lag. I en eller annan form kommer därför striden alltid att fortgå, och det blodiga kriget kan till och med vara mindre ödeläggande än det oblodiga, ekonomiska eller intellektuella. Äfven om man får till stånd skiljedomstolar, skola dessa icke kunna göra sina bestämmelser gällande utan tvång, och då finnes alltid kriget i bakhåll, antingen kriget med vapen eller med ekonomiska repressalier. Och det kan dessutom inträffa psykologiska tillstånd inom en nation när det moraliska gagn, den kan hafva af kriget, är mera värdt än de hundratusen lif det kostar. Det kan t. ex. gälla valet mellan en nations själfuppgifvelse – och till följd däraf undergång – eller dess själfhäfdelse. Krigen äro dessutom nu mycket kortare än förr, icke så dödande som förr, och omkostnaderna för kriget uppvägas af alla de tillfällen till omedelbar arbetsförtjänst som krigsrustningar bereda.»

Så lyda de vanligaste – och mest rimliga – argumenten för kriget.

De, som framföra dem, glömma emellertid att räkna all den skada ett folk, moraliskt och intellektuellt, har af kriget; alla de arbeten, som icke kunna göras, alla de kulturändamål, som icke kunna främjas genom att arbetskrafter och penningar brukas till militäröfningar och krigsrustningar; de glömma att, om ej så många nu dö af sina sår, förbli de dock invalider. De glömma öfver hufvud taget allt, som passar dem att glömma, när de vilja bevisa krigens oumbärlighet för nationalkarakterens styrka och fredens oförenlighet med människonaturens väsen.

Krigsförsvararnas misströstan med afseende å samlifvets utvecklingsmöjligheter har blifvit ypperligt vederlagd af en svensk tänkare[1], som rönt det vanliga ödet att af samtiden hvarken uppfattas eller

uppskattas, medan framtiden helt visst kommer att räkna hans arbeten som ett af de betydelsefulla momenten i fredstankens utveckling. Det är ur en af denna svenska tänkares skrifter, den om *Nationernas sammanväxning*, som jag hämtar de nedanstående bevisen för att vi – ej blott som en möjlighet utan som en visshet – kunna motse en sådan omdaning af förhållanden och känslor att fredstankens förverkligande blir en naturnödvändig följd af denna omdaning. Författarens åskådning är, kort sammanfattad, den följande:

II.

Mänskligheten är en i utveckling varande organism. Alla organismer äro samhällen, och alla samhällen äro organismer. Samhälle och organism äro begrepp, som förutsätta och betinga hvarandra. Ingen organism är tänkbar, som icke på samma gång är ett samhälle, och tvärtom kan intet samhälle tänkas, som icke är en organism. De äro endast olika sidor af en och samma sak. Organismen är ett samhälle, emedan den är sammansatt af likartade och själfständigt lefvande individer – cellerna – och dessa bilda ett samhälle just därigenom, att de uppgå i den af dem sammansatta organbyggnaden.

Principen eller lagen enligt hvilken individer kunna bilda ett samhälle eller en organism är arbetsfördelningen.

Arbetsfördelningens betydelse framgår, ifall vi fråga oss hvad som af det mänskliga samhället skulle återstå, om arbetsfördelningen där upphörde? I och med detsamma skulle man icke blott upphäfva all samverkan mellan människor på samma verkstad, inom samma yrke och industrigren, utan äfven alla dessa verkstäder, yrken och industrigrenar själfva. I ett samhälle, där ingen arbetsfördelning förekomme, funnes således inga skräddare, skomakare, lärare, handlande etc. etc., inga verkstäder, fabriker och näringar, korteligen, inga yrken af hvad slag och beskaffenhet de vara må. Men härmed vore också alla samhällsband mellan människorna upplösta. Den ena människan berodde icke och kunde icke stå i något samhälligt förhållande till den andra. Hvar och en lefde för sig, arbetade för sig och vore sig själf nog. I en stad, där människorna äro sammanpackade i hundratusental, skulle, efter arbetsfördelningens upphäfvande, hvarje människa känna sig lika ensam och öfvergifven, som om hon befunne sig i en öken eller på en obebodd ö. Härmed skulle också samhällets andliga lif utdö. Orden i språket, hvilka uttrycka de skiftande förhållanden, i hvilka människorna nu genom arbetet komma till hvarandra, blefve meningslösa och utan motsvarigheter i verkligheten, samt skulle såsom sådana snart glömmas och förgätas. Hela samhällsbyggnaden skulle sammanstörta och upplösa sig i sina elementära beståndsdelar, i själfständiga och af hvarandra oberoende individer, hvilka naturligtvis själfva efter en sådan upplösning skulle upphöra och försvinna. Med samhällets död vore deras egen omedelbart förbunden.

På samma sätt upplöste man äfven den natur- organiska byggnaden i sina grundelement, om man upphäfde arbetsdelningen mellan cellerna, emedan hela organbyggnaden med alla dess väfnader, lemmar och organ endast är ett uttryck för denna arbetets delning mellan cellerna, hvilka härvid själfva ginge sin undergång till mötes af samma skäl som de mänskliga individerna vid samhällets upplösning.

Nationerna hafva uppstått genom, en ytterst på arbetsfördelningen grundad, samverkan mellan mindre enheter; första enheten har varit släkten. Under egna gudar, egna lagar och egen styrelse ägde släkten en själfständig individualitet och fortfor under århundraden att vara den enda samhällsformen. Af sådan beskaffenhet var den romerska gens, den keltiska klanen, o. s. v. Af sådan beskaffenhet har samhällets ursprungliga enhet varit hos alla folk, som redan genomgått detta stadium, och sådan är den ännu i dag hos de folk, som kvarstå på denna utvecklingsgrad.

Någon släkten öfverordnad enhet inom samhället fanns till en början icke; släkterna voro själfständiga samhällen och långt mera oberoende af hvarandra än nationerna äro i våra dagar. Under århundraden fortfor samhällskroppen att vara en samling af sådana släktsamhällen.

Men redan på detta släktstadium framträda anlagen till samhällsenheter af högre ordningar, som sedan under den följande utvecklingen erhålla historisk individualitet. Släkterna tillväxa och förgrena sig. Mellan de särskilda grenarna af samma ursprung fortfar en naturlig sammanslutning att äga bestånd. Men när släkten uppnått en viss storlek, slappas banden. Yngre grenar afsöndra sig och bilda nya släktföreningar af samma slag. Sålunda uppstå, under olika namn hos olika folk, naturliga föreningar af släkter med en öfverraskande likhet i afseende på storlek och organisation. En sådan förening var häradet hos göterna och hundaret hos svearna, och motsvarigheter till dem voro curian hos romarna, phratrian hos grekerna, centenan hos frankerna. Af dessa mindre enheter bildades sedan landskapet, det germanska gau, det engelska shire, det danska syssel o. s. v. Öfverallt börja dessa såsom personliga och öfvergå till en indelning efter området. Släktens område var byn. Om den likformighet i afseende på yttre omfång, hvarom den historiska landskapsbildningen hos olika folk vittnar, kunna vi redan genom en blick på kartan få en föreställning. Och ända till och med landskapet kan man säga, att samhället visar en sammansättning af enheter af olika grader och ordningar, hvilka liksom deras motsvarigheter inom den naturorganiska världen röja en likformig byggnad och sammansättning. Hvarje sådan ekonomisk, social och politisk enhet representerar ett visst bestämdt kulturstadium. Sålunda är släkten eller bykommunen ett, häradet ett annat, provinsstaten ett ännu högre kulturstadium. Nationen åter är det högsta utvecklingsstadium till hvilket man hittills kunnat komma.

Historien visar oss att de nu lefvande nationerna verkligen uppstått genom en sådan, de mindre samhällsenheternas sammanväxning till större och större. Och att icke denna historiska process i och med nationernas daning kan anses vara afslutad, det är tydligt. Processen fortskrider alltjämt i samma riktning och mot samma mål. Nationerna ombildas nu själfva i sin ordning genom utvecklingen till lemmar i en högre och mera omfattande samhällsenhet.

Samhällets utvecklingsgrad och utbredningsområde visa sig stå i ett nödvändigt beroende af hvarandra. I mån som samhällets utveckling i tiden fortskrider, utbreder det sig äfven till en motsvarande omfattning i rummet.

Men huru långt kan utvecklingen på detta sätt fortgå? Hvar är gränsen och det slutliga målet? I nationernas egenskap af likformiga enheter ligger både sättet, gränsen och målet för deras utveckling. För dem finnes möjlighet till fortsatt framåtskridande, så länge de ännu äga någon ekonomisk, politisk och social enhet och individualitet, och först när de som lemmar uppgått i högre enheter – och ytterst i en hela mänskligheten omfattande organism – kan deras utveckling vara afslutad. Orsaken till mänsklighetens splittring i denna massa af självständiga nationer ligger i den ännu låga kulturgraden. Men hvarje framsteg i kultur är äfven ett steg till dessa samhällens förening. De kommande framstegen, liksom de redan gjorda, äro nämligen endast möjliga genom fortsatt delning och koncentration af arbetet, således genom en process, som så ombildar nationernas inre byggnad och organisation, att dessa själfva slutligen naturnödvändigt uppgå i ett enda organiskt helt. Mänskligheten är en i utveckling varande organism, som i följd af utvecklingens närvarande ståndpunkt sönderfaller i likartade mindre samhällen, hvilka genom utveckling sammanväxa till ett högre helt, enligt samma allmänna lagar som segmenten i naturorganiska komplexen

Vi veta ju att hvarje särskildt land i Europa en gång varit hvad Europa nu är: en enhet af flera självständiga land. Dessa små lands sammanslutning till ett större har ofta skett genom eröfring, men har då länge förblifvit en löslig och lätt upplöst. Ty staten som organism växer till en viss punkt och faller sedan sönder. En verkligt ny samhällskropp danas endast genom en fortskridande sammanväxning, ett långsamt utvecklingsarbete, under hvilket de särskilda samhällena förenas genom samma lifsintressen. Så länge smådelarnas intressen äro motsatta eller åtminstone oberoende af hvarandras, kunna dessa smådelar endast sammanhållas genom tvång, icke verkligen sammanväxa. En nation, sådan den nu framträder, är därför en länk i en lång utvecklingskedja, är en jämförelsevis ny skapelse. Det som antyder att denna nya skapelse är

färdigbildad, det är nationalmedvetandet. Detta yttrar sig som samhörighetskänsla, en känsla för hvilken medvetandet om gemensamma andliga och materiella värden ligger till grund. Denna gemensamhet visar sig i en gemensam hushållning och samhällsordning, i gemensamma seder och lagar, i ett gemensamt sätt att tänka, vilja och handla. Denna medvetna gemensamhet har en så stor betydelse för hela vårt nuvarande tanke- och känslolif, att det nu lefvande släktet knappt kan föreställa sig att den starka känsla, som vi kalla patriotism, endast är några hundra år gammal och att den om några hundra år lika mycket skall hafva ändrat sin form, som den nuvarande fosterlandskänslan är olik medeltidens bygdepatriotism.

De förhållanden, hvilka framför allt omdana de nationella känslorna, äro samfärdseln och storindustrien.

Medan hvarje nation fordom, i stort taget, klädde och födde sig själf, börja nu folken kläda och föda hvarandra. Genom detta arbetsutbyte förvandlas nationernas egna lemmar till lemmar i ett större helt. Nationalkänslan, hvilken hvilar på erkännandet af de för ett folk gemensamma andliga och materiella värden och intressen, måste komma att aftaga i den mån som den mellanfolkliga känslan vaknar genom erfarenheten af att hvarje folk får allt flera andliga och materiella värden, tankar och känslor, behof och önskningar gemensamma med andra folk.

Redan nu afgöras de skilda landens politiska partibildningar lika mycket af mellanfolkliga som af nationella intressen – t. ex. i frihandels- och tullfrågan. Och småningom komma de mellanfolkliga ekonomiska intressena och partistriderna att vålla så många och så djupa rubbningar i hvarje enskildt folks lif, att alla folk inse: att den internationella produktionen måste ledas efter en gemensam plan och de internationella stridsfrågorna afgöras af en gemensam myndighet. Det är ingen tillfällighet att nutidens socialistiska arbetarörelse är internationell, ty storindustrien måste småningom framkalla, icke blott en ändrad samhällsordning inom hvarje särskildt land, utan också nya förhållanden mellan de olika landen.

Genom den moderna storindustrien samlas småningom samhällsarbetet på vissa centra, hvilka sålunda ombildas till organ för en i omfattning ständigt växande samhällsenhet. Småindustrierna däremot blifva öfverflödiga och måste ombildas till sådana organ, som behöfvas i den under bildning varande samhällskroppen. I denna riktning blir utvecklingen afslutad först när hvarje del af jorden fått sin särskilda specialitet och uppgått som arbetande organ i världssamhället. Fredsfrågan hänger på det närmaste samman med frågan om en social nydaning, ty numera är det framför allt de ekonomiska intressena, som utgöra krigsanledningar.

III.

Sanningen af de slutsatser, hvilka jag här ofvan sammanfattat efter Gustaf Björklunds arbete, visar sig bland annat däri, att det är inom alla lands arbetarpartier, som fredstanken har sina, genom själfva sakförhållandena djupast öfvertygade, anhängare. Detta hindrar icke att, när brödfrågan kommer med i spelet, arbetarna – liksom staterna – sinsemellan slåss; att t. ex. arbetare i Schweiz visat sig fientliga mot italienska arbetare, liknande exempel att förtiga. Den ekonomiska kampen mellan de olika landen sträcker sig till arbetsgifvare lika väl som till arbetare, och bevisar medelbart det oupplösliga sambandet mellan den sociala nydaningen och fredsfrågan.

Å andra sidan ser man otaliga tecken till en växande solidaritetskänsla. Sålunda hafva nu nyligen de förenade socialistiska grupperna i Frankrike riktat ett upprop till de engelska arbetarna om att ingendera arbetarpartiet skall tillåta att freden brytes mellan landen. »Ty,» heter det betecknande nog i uppropet, »tiden är nu kommen, då arbetarna äro mäktiga nog att nedlägga sitt veto mot kriget.» Ännu dröjer det nog länge innan känslan af broderskap skall kunna göra sig gällande i sådana nationella konflikter, där arbetarens omedelbara intressen äro hotade. Men det är redan mycket att, då ej den ekonomiska lidelsen förvillar sinnena, broderskapets känsla, vissheten om en alltjämt tilltagande solidaritet i intressen folken

emellan, börjar bli, icke en fras utan en verklighet för arbetarna. De hafva redan vid mer än ett tillfälle – ej blott inom hvar nation, men äfven internationellt – visat sig inse betydelsen af denna solidaritet, t. ex. vid stora strejker.

Det är icke blott på arbetarfrågans område vår tid bevittnar uttrycken af denna växande solidaritetskänsla. Hela den bildade världens deltagande i Dreyfusprocessen visar bättre än något annat exempel från vår tid, huru ej blott mänsklighetens ekonomiska lifsfrågor utan äfven dess rättsfrågor bli allt mer internationella. Hvarje ny erfarenhet af denna solidaritet människorna emellan skall i individernas känslolif småningom uttränga den ekonomiska och nationella egoism, som uppehåller söndringen mellan folken och inom dem. Lika visst som cellerna förvandlas under det att de – för att tillfredsställa sina egna behof – uppbygga människokroppen, lika visst förvandlas de mänskliga individer, hvilka för att tillfredsställa sina behof uppbygga samhällsorganismen. Det är således ej blott psykologiskt möjligt utan troligt att lidelsen för vinning eller ära eller frihet ej kommer att äga samma föremål eller taga sig samma uttryck hos medlemmarna i ett mindre samhälle, som i ett samhälle, hvilket vuxit samman med flera andra till ett större. Det fordom lifsviktiga träder i bakgrunden; man får nya mått på tingen; nya mödor, faror och fröjder uppstå, hvilka mångfaldigt omdana känslolifvet under ett folks liksom under en människas olika utvecklingsskeden. Och sålunda skall, under nationernas sammanväxning, nutidens nationalitetskänsla allt mera komma att gå upp i världsborgarkänslan.

I hvilken grad känslor af den allra djupaste, mest ingripande art kunna omdanas, det visar hvarje fördomsfri blick på historien. Blodshämndens begrepp fortlefde hos oss ännu under Gustaf Vasa, hvilken i försynta ordalag hos den mördades släkt bad om skoning för vissa mördare, medan släkthämndens konservativa målsmän helt visst, som motiv för dess fortvaro, framhöllos det etiskt stärkande i den urgamla seden och känslan, alldeles som nutidens försvarare af kriget göra! Och så länge blodshämndens plikt var af religiöst befallande art, då förbrukade man på ätten, på dess skydd, på allt som främjade dess stolthet och dess väl, samma slags känslor, som nu äro verksamma vid fosterlandets försvar och utveckling, medan det däremot icke längre faller någon af oss in att odla någon hämndkänsla å vår släkts vägnar.

Om vi påminna oss de gamla bondeupproren och bondefejderna landskapen emellan, finna vi att fosterlandskänslan i dess nuvarande mening knappt torde vara äldre än sedan slutet af 1500-talet. Före den tiden förbrukade bygdekänslan det mästa af den lidelse, som nu uttrycker sig i patriotismen. Om vi se på andra känslor, t. ex. konungskheten, så har äfven den ändrat skaplynne. På samma sätt te sig bildningsaristokratien och skönhetskänslan, religionsfanatismen och bördsanspråken nu på alldeles annat sätt än för trehundra år sedan. Och de forna arbetsvillkoren – slafveriet, lifegenskapen, skråväsendet – hvem trodde fordom att de skulle kunna afskaffas och, helt organiskt, andra arbetsvillkor komma i stället? När hederslagarna kräfde duellen, hvem trodde då att denna skulle kunna bortarbetas ur vissa lands seder? Hur har icke förvärfsarbetet kommit till heders, detta som i öfverklassen för några generationer sedan ansågs som en skam? Hur har icke föräldramyndigheten blifvit omdanad och samlifvet mellan föräldrar och barn allt mer blifvit ett vänskapsförhållande från ett auktoritetsförhållande?

Om vi allra klarast vilja öfvertyga oss om huru känslor kunna omvandlas, då böra vi tänka öfver vår egen utveckling. Vi veta huru, under en tid, en viss personlighet, ett visst ideal, en viss bok, en viss tro helt upptagit vår tanke och känsla, afgjort våra handlingar, gifvit färg åt vår tillvaro. Och tjugu år senare tillhöra kanske dessa ting för oss så det förflutna, att vi knappt kunna fatta att vi så lidelsefullt hänfördes, älskade, tänkte eller ledo under deras inflytande.

Om vi, från dessa historiska och enskilda erfarenheter, återgå till krigets område, huru har icke redan eröfraräran fallit i anseende, huru har icke eröfrarrätten börjat sättas i tvifvelsmål? Huru annorlunda äro icke krigarmoral, krigarseder, krigarära nu mot på 1700-talet? Militären har blifvit allt mer bildad och arbetsam i fredstid, allt mer själfbehärskad och ädelsinnad i krigstid, d. v. s. så långt militärandan och krigets

demoraliserande nödvändighet möjliggör detta. Och på alldeles samma naturliga sätt kommer återstoden af det krigiska sinnet att växa bort ur mänskligheten. Man skall allt mer inse huru den nuvarande nationalkänslan sammankrymper själar och hjärtan; huru den fanatiserar till hat, våld, orättfärdighet; huru den skapar dubbla rättsbegrepp, en allmän och en enskild moral, en för folken och en för individerna. Man måste småningom låta humanitetens moral genomtränga nationalitetens. Och den allt mer vaknande kärleken till lifvet skall hos alla individer blifva så utvecklad, att hvarje man hatar tanken att meningslöst spilla sitt lif och därför främjar alla sådana utvägar genom hvilka krigens ödslande af tillvarons rikedom omöjliggöres. Man skall slutligen betrakta krigarens yrke som man nu betraktar bödelns och bedöma bataljerna som man nu bedömer kannibalismens måltider.

Den, som fruktar att det manliga modet skulle lida af krigens upphörande, behöfva endast minnas hvad kampen mot naturen, hvad forskningen, hvad kroppsarbetet innebära af faror, hvad de kräfva af energi och offervillighet för att inse att det manliga modet äger ädlare fält än krigets för sin utveckling.

Det är visserligen – då man ser ett stort kulturland som Frankrike moraliskt sjunka genom militarismen och chauvinismen eller ett gammalt kulturland som Österrike sönderslitas af nationella strider – svårt att tänka sig att de starka lidelser, hvilka nu bringa dessa land i uppror, om några hundra år skola vara omdanade; att mellanfolkliga känslor och intressen då skola hafva uteträngt de slags patriotiska känslor och intressen, hvilkas osköna utbrott vi nu bevittna, beklaga och – vid första bästa tillfälle – äro färdiga att efterlikna!

Men vi behöfva då endast se hundra år tillbaka för att inse, att man i fråga om internationala känslor redan nått resultat, hvilka fullt kunna jämföras med dem, vi af nästa århundraden ha rätt att vänta med afseende å de nationella känslornas förädling.

IV.

Mot internationalismens framtidsutsikt höjas från många håll två invändningar. Den ena är att nationalkänslan är ett så stort känslovärde, en så oumbärlig drifkraft, ett så betydelsefullt kulturelt moment, att man icke kan umbära densamma utan därför bör motverka allt, som skulle leda till dess försvagande eller bortdöende. Den andra är att de många olika nationerna, med hvardera sin utpräglade egendomlighet, äro en rikedom för kulturen och att man därför, långt ifrån att sträfva mot enhet, bör uppehålla den partikularism hvilken, särskildt inom germanismen, är en stark tendens – så som oron inom de tyska, storbritanniska och amerikanska statskomplexerna nogsamt visar.

* * *

Många onödiga tvister uppstå emedan de tvistande icke göra sig reda för meningen i de ord de använda, ja, under sitt ordbyte ofta i bokstaflig mening byta orden och bruka det ena i en bemärkelse, som endast tillkommer det andra.

Aldrig sker detta oftare än med orden fosterlandskänsla och nationalitetskänsla. Det är på grund af ett sådant ordbyte, man ständigt anklagar fredstankens anhängare att de sakna fosterlandskänsla och att de vilja ersätta nationalitetskänslan med en »flack kosmopolitism».

Nu torde det emellertid vara så att patriotismen, som all djup kärlek, innebär två moment, hängifvenhetens och självhäfdelsens, och att fosterlandskänslan motsvarar det första momentet men nationalkänslan det senare. När man därför anklagar en person för bristande patriotism, så innebär detta ofta endast så mycket af sanning, att hans nationella egoism är svagt utvecklad, medan däremot samma persons patriotiska offervillighet skulle kunna bestå hvarje prof.

Af alla underbara känslor är kanske fosterlandskärleken den underbaraste. Den föds ur våra första,

omedvetna intryck af hembygdens natur, af barndomslekar och ungdomsdrömmar, af sägner och sånger. Den binder oss vid torfvan, som vår far odlat, vid tungomålet som vår mor talat. Den drar oss från främmande land tillbaka till hembygden, där vi dock kanske endast lidit och umburit. Den kan bli en så sugande trånad, att den drifver mannen, hvilken »gjort sin lycka» i en annan världsdel, tillbaka till hemsocknen för att dö där; att den tvingar diktaren, hvilken med harm mot sitt folk gått i frivillig landsflykt, att vända åter endast för att känna doften af den jord, höra böljebruset mot den strand, där han lekt som barn. Sannare har ingen uttryckt detta än Heidenstam:

»Hemmet ... det börjas med att barnet räknar spikarna och kvistarna i golfvet ... Hemmet, ser du, det är något, som begynner med ett litet frö och slutar som ett stort träd. Det begynner med barnkammaren, så växer det och blir flere rum och ett helt hus, en hel bygd, ett helt land ... och utanför det landet förlorar till och med luften och vattnet sin vederkvickande smak ...»

Denna art af fosterlandskärlek är uråldrig och var redan en makt i folkens lif långt innan den blef medveten i deras tankar. Den kommer också att fortlefva och verka långt efter att nationalkänslan ändrat sin form. Den fosterländska hängifvenheten har samma art som all annan hängifvenhet. Den är en gåtfull tjusning och ett djupt förstående; en oaflåtlig handlingskraft och en glad offervillighet för att bringa fosterlandets materiella och andliga utveckling till jämnhöjd med samtidens högsta kultur och högsta ideal. Åt denna art af patriotism kan man endast önska tillväxt. Den, hvars hjärterötter icke gå djupt ned i en viss barndomsbygd, ett visst modersmål, ett visst folks tillvaro, han blir verkligen en kosmopolit utan känslodjup. Och de andliga värden, han kommer att frambringa, blifva af samma opersonliga art som vissa filantropers, hvilka aldrig af hela sin själ älskat någon enda människa.

Men det finnes ingen verklig anledning att frukta att hängifvenhetssidan af patriotismen behöfver försvagas därför, att den egoistiska sidan af denna känsla får en ny gestalt.

Detta egoistiska moment är lika väl som hängifvenhetens berättigadt och behöfligt. Det hänger samman med alla de behof, hvilka sammansluta oss i samhällen; det sammanhänger med aktningen för de nationella sträfvanden, de intressen hvilka främja individens trygghet och verksamhet som en del af ett större helt, det lefver i kärleken till de lagar, som hägna honom. Det är ett med stoltheten öfver de krigiska bragder och offer genom hvilka vårt folk skapat sin enhet, öfver hvarje ära, som nu kommer vår nation till del och af hvilken vår egen självaktning växer; med glädjen öfver vårt folks utveckling och styrka, genom hvilka också våra individuella utvecklingsmöjligheter växa. Af allt detta danas den djupa solidaritetskänslan med vårt folk. Och af allt detta danas ett folk till en säregen individ, »som har sin egen rikedom, sin egen skönhet, sin egen lycka, sin egen själ, som ej kan ersättas, utan finns till i världen blott en enda gång». Att uppehålla vår nationella solidaritetskänsla är nödvändigt, så länge ännu den nationella enheten är det högsta medel som bjudes individerna för deras själfutveckling, själfmedvetande och själfhäfdelse. Det kan sålunda icke finnas en enda fredsvän – hvilken på samma gång är en fosterlandsvän – som ej inser att man tillsvidare måste offra något på försvaret.

Fredsvännen förkastar däremot alldeles försvarsifrarens dogm: att man bäst skyddar freden genom att så kraftigt som möjligt bereda sig för kriget. Fredsvännerna veta att detta lika väl kan leda till krig som försvarslösheten. Och de kräfva därför att man skall arbeta för försvaret sålunda, att man samtidigt, steg för steg, närmar sig det slutliga fredstillståndet. I samma stund som utvecklingen visar oss att alla våra berättigade, nationelt egoistiska kraf kunna tillfredsställas bättre genom att nationen uppgår i en större enhet, då bör nationalkänslan vidgas. Och detta kan ske utan att vi förlora något af hvad vår själ behöfver för att växa och vårt hjärta för att lefva. Vi skola tvärtom varda större människor, när alla de små begrepp om nationell ära och rätt, hvilka ännu fortlefva i samband med nationalkänslan, också slockna med denna; när vi icke längre hafva en moral för vårt eget folk, och en för andra; en slags ömtålighet för vår egen heder och en för andras; när vi ej längre tro vår ära kränkt genom att ett annat folk brukar sin rörelsefrihet, sin valfrihet,

sin rätt att dana sina egna ideal och att eftersträfva dem; när tvärtom, folken som individerna tillerkänna hvarandra den fullaste frihet inom hvar sitt område, ända till den gräns, där de af folken för allas gemensamma väl beslutna anordningarna vidtaga. Liksom nu hvarje individ som familjemedlem har vissa intressen och känslor, dem han ej delar med någon; som medlem af en kommun vissa intressen och känslor, dem han delar med kommunens andra invånare; som provinsbo en hembygdskänsla, hvilken han delar med sina provinsbor; som svensk känslor, dem han delar med fem millioner svenskar; som skandinav känslor, dem han delar med tre andra folk och – slutligen – som europé vissa känslor gemensamma med sin världsdels invånare gent emot alla de andra världsdelarnas, så skall det äfven i framtiden förblifva.

Skillnaden blir endast den, att de känslor, som nu äro de starkaste, komma att aftaga i styrka och de, hvilka nu äro de svagaste, komma att stegras. Familjekärleken har redan ofantligt försvagats, emedan den andliga valfrändskapen för nutidens människor betyder så mycket mer än blodsband utan motsvarande sympati. Förmågan att känna stolthet, icke blott för hvad vår egen släkts medlemmar utföra, utan att känna stolthet öfver våra landsmäns, öfver våra skandinaviska fränders stordåd, öfver stora mänskliga segrar allestädes, är redan i ständig tillväxt. Det är en fullkomlig villfarelse att man icke kan känna starkt därför, att ens känslosfär vidgas. När våra fäder från att vara endast västgötar eller smäländingar blefvo svenskar, icke blefvo de då mindre känsliga, mer andligt fattiga? De blefvo tvärtom mer sammansatta och mer individuella personligheter, fyllda af nya, rika synpunkter. Och alldeles på samma sätt skall det gå, när man från svensk blir mer och mer europé! Det finnes vissa känslor och tankar, hvilka endast kunna danas i ett större samfund. Och det blir således först när de europeiska folken verkligen, på ett eller annat sätt, faktiskt sammanslutas, som andra lands och folks fröjder och sorger komma att bli våra – liksom Sveriges blefvo det för alla dess barn efter landskapens uppgående i den enhetliga staten. Intet skall hindra oss att känna svenska känslor samman med våra europeiska känslor, lika väl som vi nu känna t. ex. småländska känslor samman med de svenska. Men lika väl som fosterlandskärleken vann i styrka och skönhet, hvad den trångsinnade bygdepatriotismen förlorade, sedan landskapet ej längre var en afskild enhet, skall världsborgarkänslan vinna i en ännu oanad styrka och skönhet hvad den trångsinnade fosterlandskänslan kommer att förlora. Att däremot den folkliga individualiteten – hvilken beror på otaliga yttre och inre, klimatiska, språkliga, geografiska och historiska förhållanden – skulle gå förlorad, är en sak öfver hvilken man icke mycket behöfver oroa sig, då man t. ex. ser att den nationella enheten ej ens kan utplåna lynnesskillnaderna, dialekterna och typerna inom våra olika landskap! Ingen svensk skall lätt sammanblanda en äkta skåning, bohuslänning, jämte, dalkarl, gute eller smålänning med hvarandra! Och liksom dessa behållit sina särskilda skaplynnen, ehuru de icke längre bo i små, sins emellan krigande riken, skall vårt eget och Europas andra folk behålla sina särskilda skaplynnen och kulturuppgifter äfven sedan de uppgått i ett större statsförbund. Med ett ord: nationaliteterna skola fortlefva, ehuru icke nationerna.

Inför vissheten att nationernas enhet endast är en tidsfråga, kunna vissa gamla föreställningar ej bevaras, t. ex. den, att om hvarje folk endast äger en tillräcklig försvarsduglighet och en lefvande fosterlandskärlek, skall detta folk alltid komma att förbli ett af andra nationer fullt oberoende. Fredsvännen kan ej tro detta, men det inverkar hvarken på hans hängifvenhet åt sitt folks nuvarande uppgifter eller på hans öfvertygelse att nationens självhäfdelse, under nuvarande förhållanden, måste kräfva ett väpnadt försvar. Tanken på en i framtiden ändrad nationell ställning hvarken oroar eller smärtar honom. Han vet att, lika visst som mannen växer upp ur gossen, måste vår egen, liksom hvarje annan nation, en gång upphöra att vara en sådan i ordets nuvarande mening. Men han kan ur historien hämta många anledningar till tröst öfver denna nödvändighet. Han vet sålunda att just sedan den gamla, nackstyfva provinsiella självstyrelsen blef upphäfd, vunno landskapen i det stora hela en ökad trygghet, ett större välstånd, nya och högre lifsvärden, en rikare utveckling i samband med hela nationens. Han inser att på samma sätt skall vårt folk, när det af förhållandena nödgas uppgifva sina nuvarande trånga begrepp om nationalära och nationalhat, finna nu oanade möjligheter till en ny art af självstyrelse och en högre självkänsla. Medlet till nationernas sammanväxning är icke det, att folk med skild förtid, skilda intressen, skilda språk, skilda ideal, förblifva

sammantvungna under en likformig styrelse! Vägen är – tvärtom – den, att alla sådana sammantvungna enheter upplösas; att folken sammansluta sig enligt språkliga, geografiska, historiska, ekonomiska och rasintressen. Centralisationen i stora stater har varit ett nödvändigt öfvergångsled i nationernas sammanväxande. Men nästa steg blir troligen att de stora staterna på nytt upplösas i små, hvilket möjliggör en högre grad af frihet, självbestämning och kulturell blomning än som finnas under de nuvarande styrelseformerna. Analogien mellan den organiska naturen och samhället är outtömlig. Den visar sig bland annat däri, att fysiologien tillerkänner cellen en allt större rörelsefrihet och självbestämning, att man uppvisar att någon genomförd centralisation inom den mänskliga organismen alldeles icke existerar. Men liksom i organismen kommer i statsförbunden de sinsemellan oberoende smådelarna att bilda den högre enheten, genom att sammansluta sig till en arbetsdelning för gemensamma behof och för häfdandet af gemensamma intressen.

Ofta synas nya tecken till att denna högre enhet förberedes. Hvarje dag kunna vi iakttaga huru känslorna inverka på de nutida förhållandena och huru dessa förhållanden inverka på känslorna.

Den stora engelsk-amerikanska skiljedomstraktaten; det stora antalet skiljedomsafgörelser, hvilka ägt rum i vårt århundrade; vissa lands neutralisering; fredsarbetets organisation; den Nobelska fredsdonationen; afväpningsuppropet och, senast, Hedins neutralitetsmotion – allt tyder på riktigheten af den bevisning, genom hvilken i Descamp’s vetenskapliga afhandling – *Le droit de la paix et de la guerre* – fastslås: att vi nalkas ett utvecklingsskede, där de neutrala staterna komma att taga den politiska ledningen och »fredförandet» – i motsats till »krigförandet» – bli en aktiv, politisk makt.

Det är framför allt de långsamt verkande, medelbara inflytandena, hvilka dag från dag omstämma sinnena för freden och mot kriget.

De oerhörda bördor, dem den väpnade freden medför; den oaflåtliga fullkomningen af förstörelsemedlen och fördyrandet af krigsmaterialet; utvecklingen af den moderna krigskonsten, hvilken allt mer kräfver massverkan och därigenom beröfvar kriget det personliga modets glans; det ekonomiskt ruinerande i rustningarna – dessa och liknande förhållanden omdana långsamt men säkert krigskärleken till krigshat och krigsfruktan. Och sålunda möjliggöres krigsanledningarnas fortsatta minskning. Samtidigt verka samfärdselmedlens utveckling till folkens sammansmältande. Internationella kongresser och kommissioner samarbeta. Och föremålen för deras samarbete äro industriella och ekonomiska, vetenskapliga och sociala idéer och anordningar, hvilka allt mer blifva en internationell egendom. Under hvarje utomlandsresa knytas personliga vänskapsband mellan medlemmar af olika nationer. Man öppnar numera knappt en daglig tidning utan att möta ett tillkännagifvande att en svensk eller en svenska ingått giftermål med en utländska eller utländing, och äfven i andra land bli de internationella giftermålen allt mer vanliga. Folken tillägna sig hvarandras litteratur och konst på ett mycket mångsidigare sätt än förr, och erhålla därunder en allt större gemensamhet i sättet att känna och tänka. Allt detta bidrager att utveckla en allmän europeisk typ; en typ, hvars skaplynne och åskådningssätt icke längre bestämmes af de nationella inskränkningarna, en ny ras, hvars medlemmar andligt likna och förstå hvarandra, vare sig de äro tyskar eller fransmän, italienare eller nordbor. Det är sålunda som det stora, naturnödvändiga arbetet för fredssaken pågår, det arbete under hvilket hvarje folks trångsinta nationalkänsla börjar aftaga och den humanitetskänsla tilltager, hvilken en gång skall få sitt uttryck i nationernas sammanväxning.

Denna är icke liktydig med den »eviga freden», ty strid kommer att förbli vår tillvaros lag. Men den blir liktydig med upphörande af stridens nuvarande, mest brutala form, kriget, och dess lika dystra ehuru mindre brutala form, den beväpnade freden, liksom föregående utvecklingsskeden borttagit näfrätten och självhämnden, som då voro stridens mest brutala former.

Ehuru ingenting på längden skall kunna hindra denna nationernas sammanväxning, kan mycket göras för att

påskynda den. Man kan framför allt göra detta genom att inom hemmen, skolan och det offentliga lifvet motarbeta föråldrade begrepp om hvad den nationella själfkänslan kräfver, de föråldrade begrepp hvilka ännu hålla de krigiska idealen vid lif och föranleda krigiska lösningar af internationella konflikter. Det är därför kvinnan bör göra sig till fredstankens energiska medarbetare. Och hon kan börja detta arbete med tillförsikt, om hon vet att hon har det lagbundna utvecklingsförloppet på sin sida, medan hon däremot måste känna sin tillförsikt svika, ifall hon låter intala sig att kriget är en naturlag, som ej kan rubbas genom välment entusiasm eller utopiska drömmar. Kvinnorna, hvilka framför allt inverka på känslorna, kunna ej samtidigt verka för rustningar och fred. De måste bestämma sig för den ena eller andra verksamheten. Männen måste aktivt sörja för att vi, i det närvarande, stå färdiga till själfförsvar om så kräfves. Men kvinnorna kunna åt sig välja den skönare uppgiften: att helt arbeta för framtiden.

Hvarje kvinna, som allvarligt tänker öfver villkoren för folkens sammanväxning, måste inse att denna ej blott är en yttre utan äfven en inre process; att den beror, ej blott af de politiska och ekonomiska förhållandenas omdaning, utan framförallt af samhällsmedlemmarnas omdaning, af den högre lifsuppfattning, de nya behof som uppstå under nya förhållanden. Det blir således i den mån som kvinnorna hos sig själfva och hos sina barn utveckla de sympatiska känslorna, medvetandet om det stora i den nationella sammanväxningens tanke; i den mån som de själfva hysa och hos sina barn fostra hat till de nationella fördomar, hvilka motverka en sådan sammanslutning, som denna skall bli full och fast.

Den tid, då den blir fullbordad, är kanske tusentals år aflägsen. Men finnes det väl någon idé, man med mer hängifvenhet kan arbeta för och – om så behöfves – dö för, än just de idéer, hvilkas fulla förverkligande är tusen år aflägset? Åtminstone gäller detta för skaldens och siarens släkte. Och till detta har också kvinnan rätt att räkna sig, för så vidt hon hos sig bevarar det aningsrika framtidsdanande i sitt eget väsen, detta, åt hvilket Björnson – i sitt oratorium *Fred* – gifvit det djupa uttrycket:

Alt uskyldigt,
alt godt på jorden
har sin første vugge
i en moders øjne,
i hennes omarmelse.
Alt fødende
i jord, som hjærne,
alt skabende
er av moder-art.

* * *

Noter

1)
Gustaf Björklund: Om nationernas sammanväxning. 1887. – Om segmenteringens betydelse. 1890. – Om utvecklingsanarki. 1892. – Freds- och afväpningsfrågan. 1895.